

Honor / Michael Ignatieff. — New York : Henry Holt, 1997. — P. 117–118. 8. George P. Fletcher. Punishment and Self-Defense / George P. Fletcher // Law and Philosophy. — 1989. — Vol. 8. — P. 201. 9. Creveld Martin, van. The Transformation of War. The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz / Martin Creveld. — New York : Free Press, 1991. — P.203. 10. Weithman P. Augustine's political philosophy / P. Weithman // Cambridge Companions. — New York, 2003.

ПРОБЛЕМЫ ВОЕННО-РЕЛИГИОЗНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ И НЕОБХОДИМОСТЬ ИХ РЕШЕНИЯ ВО ВРЕМЯ ВОЙНЫ

По убеждению автора, военно-религиозная служба является целостной системой, где посредством саморегуляции снимается потенциально возможная напряженность между составляющими ее подсистемами.

PROBLEMS OF MILITARY-RELIGIOUS INTERACTION AND NEED TO ADDRESS THEM DURING THE WAR

The article discloses the essence of the military and religious interaction as an integrated system in which by its self-regulation the potential social, institutional, cultural and psychological tension is diminished between the subsystems it consists of.

УДК 323

О. Я. Коляса

Українська академія друкарства

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ»

Проведено ґрунтовний аналіз підходів до поняття цінність для визначення його суті й змісту, на основі чого сформульовано авторський підхід до визначення поняття «політичні цінності».

Ключові слова: *цінності, політичні цінності, політичний інтерес, держава, політичний інститут, інституалізація.*

«Якщо це — деспот, якого ви хотіли би скинути з престолу, погляньте насамперед, чи зруйнований престол, споруджений у вашій душі...»

Дж. Х. Джебран

Сьогодні, як ніколи, в суспільстві актуальним є питання консолідації та зміни усієї системи відносин. Як свідчить історія, зокрема досвід країн західної Європи, такі процеси неможливо організувати без зміни в системі цінностей як на індивідуальному, так і загальносуспільному рівнях. Отож питання

визначення понять цінності, політичні цінності для вітчизняної науки набуває виняткової ваги, особливо при врахуванні факту відсутності єдиного розуміння означених понять.

Безпосередній розгляд питання визначення суті й змісту поняття цінності було б доцільно розглядати зі слів відомого дослідника в галузі аксіології, автора фундаментальної праці «Цінність і буття» М. Лоського: «Цінність є чимось всепроникним, яке визначає зміст і всього світу загалом, і кожної окремої особистості, і кожної події, і кожного вчинку. Будь-яка найменша зміна, яка вноситься в світ будь-яким діячем, має ціннісну сторону й робиться не інакше, як на основі певних ціннісних моментів і заради них» [6, с. 7]. Тож, зважаючи на всепроникність цінностей, їх розгляду тією чи іншою мірою торкається більшість гуманітарних дисциплін, пропонуючи різноманітні підходи, однак при цьому часто спричиняючись до плутанини у з'ясуванні суті самого поняття. Недостатність ґрунтовних досліджень у галузі аксіології лише ускладнює позитивне вирішення сформульованої проблеми.

Одним із найпопулярніших підходів при висвітленні цієї проблематики є психологістичний підхід, який об'єднує психологічні теорії походження цінностей з принципами формування логіки взаємозв'язку в системі «цінності – потреба – інтерес». Їх специфіка полягає в намаганні вирішити проблему цінностей, виходячи з твердження, що будь-який предмет має цінність лише настільки, наскільки він викликає в житті суб'єкта деякі індивідуально-психічні переживання, згідно з одними теоріями відчуття задоволення чи невдоволення, згідно з іншими — бажання, відчуття цінності. Серед найвідоміших представників такого підходу Дж. Міль, А.Мейнонг та інші. Головний недолік подібних теорій, на переконання автора, полягає в тому, що зазвичай аналізується не сам факт, а суб'єктивне його сприйняття. У контексті цього вдалою видається аналогія з тією помилкою, яка часто трапляється в гносеології в питанні вирішення проблеми істини, — відповідь намагаються знайти з допомогою дослідження різноманітних психічних актів (уваги, уявлення, пригадування і т.д.), формуючи так звану психологію знання, що не подає повноцінної відповіді на сформульоване питання, зокрема, про властивість самої істини. Вважається, що причиною є аналогічна помилка, як у випадку з цінностями: досліджується не істина, її властивості, а сприйняття цієї істини. Власне із-за цього підтримуємо думку, що дослідженням таких питань повинні займатись гносеологія й логіка, які аналізують не суб'єктивно-психологічну сторону свідомості, а об'єктивну, наприклад, логічну структуру судження чи умовиводу, що виступає відмінним від психічних актів переживання і т.д.

Отже, наступним при розгляді поняття цінності, взятим нами до вивчення, є підхід, в рамках якого робиться спроба дослідження цінності як певного відношення. Послідовники цього напрямку в аксіології намагаються спрямувати пошуки не в сферу суб'єктивних відчуттів, як це було зроблено при по-

передньому підході, а глибше, зокрема в напрямі до предмета почуття. Варто відзначити, що такий підхід користується сьогодні популярністю в наукових колах. Наприклад, у статті «Про загальнолюдські цінності» Л. Столовіч зазначає: «За моїм переконанням, цінність є суб'єктивно-об'єктивним відношенням, а не об'єктивно-суб'єктивним відношенням (або суб'єктивно-об'єктивним). І саме це суб'єктивно-об'єктивне відношення, як відношення практичне, є об'єктивним, як і породжувана ним цінність. В основі ж оцінки міститься суб'єктивно-об'єктивне відношення. Підкреслимо, що цінність об'єктивна не тому, що об'єктивний її носій — предмет або явище, які володіють цінністю (ототожнювати цінність з її носієм означає допускати «натуралістичну помилку» в аксіології). Вона сама об'єктивна як суб'єктивно-об'єктивне відношення. Якщо цінності існують, як об'єктивне-суб'єктивне відношення, як об'єктивне значення об'єкта для суб'єкта, то оцінки — як суб'єктивне відношення і значення» [9, с. 92].

Хоч більшість із розглянутих нами підходів містить певну частку істини, в кінцевому підсумку вони все ж таки не дають змоги повноцінно розкрити сутність поняття цінності. Щоправда, слід зазначити, щодо принципу доповнюваності існування таких підходів наявна можливість дослідити одну з граней прояву цінностей як психоматеріального буття. Схиляємося до думки, що цінності варто радше пов'язувати з поняттями значення; відношення входить сюди лише настільки, наскільки будь-яке значення містить у собі відношення. Для прикладу, словом батьківство можна означити два різних поняття: в першому випадку поняття відношення між особою А та її дитиною Б, в другому — онтологічний зміст особи А, який включає в себе відношення до Б. Власне, поняття цінності доцільно розглядати за принципом другого підходу до поняття батьківства, що репрезентує цінності як особливу категорію, яку неможливо підвести під жодні інші категорії й через будь-яке визначення звичним способом, наприклад, через вказування на ближній рід або видову ознаку. Основна ж помилка теорій, на зразок розглянутої теорії Й. Гейде, полягає в тому, що вони є спробою підвести поняття цінностей під поняття відношення, тим самим унеможливаючи розгляд цінностей як системозапочатковувального елемента системи «цінності – потреба – інтерес», адже не зрозумілим залишається, яким чином при цьому цінності є суттю по відношенню до змісту (потреби) й форми (інтересу), тобто в який спосіб відбувається їх розгортання. З нашої ж точки зору поняття цінностей не розкладається ні на рід, ні на видову ознаку, що буде доведено далі на основі розгляду одного з підходів до поняття цінності.

Розгляд підходів до поняття цінності буде неповним, не згадавши ще один із них, одним із найвідоміший послідовників якого є М. Шелер: згідно з ним стверджують, що цінність — не відношення, а якість, яка до того ж цілком об'єктивна. При цьому якість слід розуміти не як якість речі, а якість блага (благо як предметоподібна єдність ціннісних якостей). Прикладом таких ціннісних

якостей у підході слугує те, що відображається словами приємний, ніжний, благородний, чистий, добрий, злий і т.д. Ціннісні якості за суттю є особливим царством предметів, які наочно дані або ж можуть бути зведені на особливу даність. Їх неможливо, зазначає М. Шелер, отримати або ж зробити висновок з ознак і властивостей, які самі не належать до області цінностей. Так, голубі речі є голубими й не можна голубизну зводити до чого-небудь іншого, — добрі вчинки є добрими [10, с. 6–9].

Незважаючи на певні переваги визначеного підходу порівняно, наприклад, з психологістичними, основний недолік таких теорій полягає в тому, що якості підносяться до рангу основних цінностей, які фактично є цінностями симптоматичними, до цінностей їх носіїв, причому самі носії також становлять суть цінностей, і при тому основних. Для прикладу, якщо спробуємо на мить уявити, що живемо в царстві приємного, благородного, милого, захоплюючого, піднесеного і т.д. без того, що є цим благородним, милим, захоплюючим, піднесеним і т. д., такого роду відірвані цінності знецінились би та, ймовірно, перетворились в огидні тіні. Звісно, певні якості людини, предметів, що нас оточують, викликають у нас інтерес з огляду на існуючі потреби, а також ієрархію цінностей, однак це аж ніяк не дає нам можливості розглядати їх як системозапочатковувальний елемент системи, — якості, які нам подобаються, цінні, оскільки вони необхідні для реалізації певних потреб людини, водночас самі по собі вони не визначають їх. Дотримуємося думки, що будь-який зміст буття — позитивна або негативна цінність не в якій-небудь окремій якості, а у всьому своєму буттєвому змісті. Зокрема, прекрасний, чистий голубий колір спектра є цінністю не лише у своїй прекрасності, а й у самій своїй голубизні. На переконання автора, таке спостереження наводить на думку, що саме буття є не тільки буттям, але й цінністю. Проаналізувавши європейський філософський спадок, можна зафіксувати, що подібні підходи озвучувались і мислителями, котрі відіграють важливу роль в історії філософської думки. Скажімо, святий Августин, виходячи з твердження, що будь-яке буття створене Богом, й існує не інакше, як його творіння, зазначає, що: «...допоки якась річ існує, вона добра. Отже, все, що існує, добре... бо коли якась річ втратить усе, що добре, вона перестане існувати» [1, с. 118]. Згідно з Діонісієм Аріопагітом (псевдо — Діонісій) буття можливе не інакше, як на основі причетності добра у будь-якому ступеню [2]. Еріуген, що посилається в цьому питанні на Діонісія Аріопагіта, зазначає, що все, що є, оскільки є, оскільки причетне до добра [6]. Спіноза у працях також отожднює поняття «реальність» і «досконалість», які за його твердженням збіжні [8]. Наприклад, в одному зі своїх листів Спіноза зазначає, що досконалість міститься в бутті, а недосконалість — у браку буття [8, с. 27].

Таким чином, при розгляді підходів наближаємося до ще одного поняття цінності — онтологічного: на думку одного з представників цього підходу

М.Лоського, **цінність** — це буття в його значенні для здійснення абсолютної повноти буття або віддалення від неї [6, с. 61]. Головна складність полягає у визначенні першопочаткової надсвітлової абсолютно-позитивної цінності. Цією цінністю, зокрема, є Господь як саме добро, абсолютна повнота буття, яка сама по собі містить сенс, що виправдовує її, роблячи предметом схвалення. Звідси й подане визначення цінності, яка за своєю суттю з урахуванням означеного підходу є похідною від абсолютної позитивної цінності, якою, як уже було сказано, виступає Бог, не містить у собі розподілу ні на рід, ні на будь-яку видову ознаку. Хоча формально граматична його форма подібна до визначення: «Квадрат — прямокутник з рівними сторонами». Однак, не впадаючи в ілюзію на основі такої формальної подібності, можна зауважити, що у визначенні квадрата поняттям «прямокутник» є рід, якому придатний квадрат як вид, а отож висловлювання, виділене зі складу визначення «квадратом є прямокутник» істинне, на відміну від поданого тлумачення цінності, в якому буття не є рід, під який підходить поняття цінності. Зовнішня схожість цього визначення через рід і видову ознаку обумовлена радше дискурсивністю мови, аніж дискурсивністю думки. А отже, недопустимо в будь-якій формі робити спроби вирвати з означеного трактування буття та перетворення його в предикат для поняття цінності. Свідченням цього служить зміст, закладений у словосполученні «буття в його значенні», що, на думку автора, вказує на те, що цінність є органічною єдністю, яка включає в себе як елементи буття і значення, так і їх синтез, надаючи можливість репрезентувати новий аспект світу, який за суттю відмінний від елементів, з яких складається. Аналогічні думки можна знайти в праці О. Дробницького «Світ предметів, що ожили»: «Це і є проблема цінності. Вона полягає у відкритті якогось «іншого виміру» світобудови поряд зі сферою існування, яку вивчає «звичайна» наука» [3, с. 17].

Унаслідок проведеного дослідження проблеми визначення поняття цінності прийшли до висновку, що запропонований М. Лоським підхід максимально точно відображає сутність поняття цінності, її значення та роль у нашому житті і, що найголовніше, дозволяє розкрити суть поняття політичної цінності. Дотримуємося думки, що цінності є поняттям надсуб'єктивним, тим, що складає світ особливої реальності, хоч при цьому цінність безпосередньо пов'язана не тільки з суб'єктом, а й з його життям. На думку того ж таки М. Лоського: «Цінність є буття в його самопереживаючому і переживаючому іншими істотами значенні для здійснення абсолютної повноти життя або віддалення від неї» [6, с. 63–64]. Саме слово життя автор розуміє як суцільно цілеспрямовану активність субстанційного діяча.

Для кращого розуміння запропонованого підходу до поняття цінності доцільно, на думку автора, вказати, що передбачає умовний поділ цінностей, зокрема на абсолютні й відносні. Отже, абсолютною цінністю, як було зазначено, слід вважати цінність, яка сама в собі є безумовно виправданою, а тому має характер добра з будь-якої точки зору, в будь-якому відношенні та для

будь-якого суб'єкта. При цьому добро — це не тільки сама по собі цінність, а й наслідки, що з неї випливають і ніколи в своїй суті не містять зла. Прикладом такого добра виступає божественна абсолютна повнота буття. Відносною позитивною цінністю є цінність, яка має характер добра лише в певному відношенні та для конкретно визначених суб'єктів. За іншого відношення чи для інших суб'єктів така цінність сама по собі буде злом або ж щонайменше пов'язана зі злом.

Слід зазначити, що цінності, в яких добро неодмінно пов'язане зі злом, можливі тільки в психоматеріальному бутті, де діячі відносно ізольовані один від одного внаслідок більшої чи меншої егоїстичної замкнутості в собі. Терміном «суб'єктивна цінність» М. Лоський пропонує визначати ті цінності, які мають значення лише для конкретного суб'єкта: об'єктивною цінністю назвати ту, що має всезагальне значення для будь-якого суб'єкта. Відповідно, виходячи з поданого сприйняття, абсолютна цінність є одночасно загальнозначимою об'єктивною самоцінністю. Найнаочніше це можна проілюструвати на прикладі формування відношення до держави в історії політичної думки, адже, незважаючи на відмінність у підходах до розуміння поняття цінності, функцій і ролі держави в суспільстві, більшість дослідників так чи інакше визначає державу як цінність. В. Нерсисянц у публікації «Політико-правові цінності: історія і сучасність» зазначає: «...Державу належить визнавати цінністю. Завдяки притаманним їй властивостям — всеохоплення, реалізації в системі специфічних відносин, норм, інститутів, вона «матеріалізує» й опосередковує публічну владу (одну з найголовніших, життєво важливих функцій суспільного організму) та задовольняє потребу соціально стратифікованого суспільства бути інтегрованим, організованим і керованим. Така властива державі здатність і є її аксіологічним виміром, іншими словами — аксіологічним параметром... Хочу, проте, повторити, що йдеться лише про цінності держави як такої, про державу взагалі як цінність» [7, с. 135]. Звичайно, можна дискутувати щодо запропонованого розуміння цінності держави, проте незаперечний факт, що держава в своїй суті має аксіологічний вимір, питання полягає в тому, чи є вона цінністю абсолютною чи відносною, об'єктивною чи суб'єктивною.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що сьогодні історично сформованими є два головні підходи до розуміння держави як цінності: перший — держава сприймається як цінність абсолютного характеру, що характерно суспільствам із тоталітарним і, в деяких випадках, авторитарним режимами правління; другий — інститут держави виступає цінністю відносно позитивною й об'єктивною, з огляду на її значимість для будь-якого суб'єкта існує в суспільствах з демократичним режимом правління. З урахуванням місця й значення держави як цінності в свідомості громадян також формується механізм урегулювання інтересів.

Наведені приклади служать своєрідним підтвердженням того, що політичні цінності — це цінності, що набули своєї інституалізації в рамках по-

літичних інститутів. Залежно від етапів розвитку суспільства набір таких цінностей має варіативний характер, зміни в ньому залежать від кількісного показника змінень у системі цінностей індивідів, що складають те чи інше суспільне утворення. Своєрідним підсумком проведеного дослідження є визначення поняття політичних цінностей: відкладені, зафіксовані, соціально перевірені й прийняті життєвозначимі символи основи людського буття, суть яких полягає в оцінці рівня й форми політичної свободи, перспектив її розвитку та вдосконалення. Це є політичним буттям в його самопереживаючому або переживаючому іншими суб'єктами значенні для здійснення абсолютної повноти буття чи віддалення від неї. Це цінності суб'єктивного характеру завдяки своїй інституалізації на рівні політичної системи.

1. Августин. Сповідь / Аврелій Августин. — К. : Основи, 1999. — 319 с. 2. Ареопагит Д. О мистическом богословии [Электронный ресурс] / Дионисий Ареопагит. — Сайт В первой парадигме. — Режим доступа : <http://www.krotov.info/acts/05/antolog/page19.htm>. 3. Дробницкий О. Г. Мир оживших предметов / О. Г. Дробницкий. — М. : Политиздат, 1967. — 351 с. 4. Иоанн Скот Эриугена. О разделении природы [Электронный ресурс] / Иоанн Скот Эриугена. — Сайт Библиотека эзотерической литературы «Библиотека тайн». — Режим доступа : http://antology.rchgi.spb.ru/Iohannes_Scotus_Eriugena/eriugena1.html. 5. Кэплен М. На полпути к вершине : пер. с англ. / М. Кэплен ; перев. К. Семенов. — К. : София ; М. : Гелиос, 2002. — 320 с. 6. Лосский Н. Ценность и бытие / Н. Лосский. — Харьков : Фолио ; М. : АСТ, 2000. — 860 с. 7. Перегудов С. Лоббизм в политической системе России / С. Перегудов, И. Семенов // Мировая экономика и междунар. отношения. — 1996. — № 9. — С. 28–42. 8. Спиноза Б. Этика: О природе и происхождении души [Электронный ресурс] / Бенедикт де Спиноза. — Сайт BDSweb. — Режим доступа : <http://bdsweb.tripod.com/ru/eth/eth2.htm>. 9. Столович Л. Н. Об общечеловеческих ценностях / Л. Н. Столович // Вопросы философии. — 2004. — № 7. — С. 86–97. 10. Scheler M. Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik. Gesammelte Werke, Bd.2 / M. Scheler ; Hrsg. von M.S. Frings. Bern: A Francke AG Verlag, 1980. — 664 pp.

К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ «ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ»

Проведен анализ подходов к понятию ценности с целью определения его сущности и значения, на основании чего сформулирован авторский подход к определению понятия политическая ценность.

THE ARTICLE DISCOVERS A NEW APPROACH TO THE DEFINITION OF POLITICAL VALUE

The author made the data analysis of approaches to the concept of value in order to its nature and importance. The studier discovers his own view and suggests a new approach to the definition of political value.